

sini devamlı şekilde rahatsız ettiklerini Hz. Peygamber'e haber verdi. Buna üzülen Resûl-i Ekrem bir öğle vakti halkı toplayıp, "Ey insanlar! Sizin nesebiniz var da benim yok mu? Dürre benim amcamın kızıdır. Onun hakkında hiç kimse hayırdan başka bir şey söylemesin!" ve, "Diriler ölen yakınları yüzünden rahatsız edilmezler" diyerek onları ikaz etti. Bazı kaynaklarda bu kıssanın kahramanı Sübey'a bint Ebû Leheb adıyla zikredilmektedir. İbn Hacer bu durumu açıklarken Dürre'nin iki adı bulunabileceği gibi bu adlardan birinin onun lakabı sayılabileceğini veya Sübey'a'nın Ebû Leheb'in diğer bir kızı olabileceğini söylemektedir.

Şair olduğu bilinen Dürre Hz. Peygamber ile Hz. Âişe'den üç hadis rivayet etmiştir. Ahmed b. Hanbel ve Taberânî, onun Hz. Peygamber'den rivayet ettiği belirtilen, "İnsanların en hayırlısı kimdir?" sorusuna Hz. Peygamber'in, "Allah'tan en çok sakınan, daima iyiliği emreden, kötülükten sakındıran ve akrabalık bağını korumakta titizlik gösteren kimsedir" meâlindeki bir hadisini kaydetmişlerdir.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, VI, 68, 431-432; Taberânî, *el-Mu'ce-mü'l-kebîr* (nşr. Hamdî Abdülmecid es-Selefi), Bağdad 1978-83, XXIV, 257-259; Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, IX, 257-258; İbn Sa'd, *et-Ta-bakât*, III, 45; VIII, 50; İbn Habîb, *el-Muhabber*, s. 65, 406, 450-451; İbn Abdülber, *el-İst'âb*, IV, 297-298; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, Kahire 1284, V, 449-450; Zehebî, *A'lâmü'n-nübela'*, II, 275; Safedî, *el-Vaif*, XIV, 10; İbn Hacer, *el-İşâbe*, IV, 297-298, 324; *Kâmûsü'l-a'lâm*, III, 2152; Kehhâle, *A'lâmü'n-nisâ*, I, 409-410; Ziriklî, *el-A'lâm*, II, 338; *el-Kâmûsü'l-İslâmî*, II, 362.

ALİ YARDIM

ed-DÜRRETÜ'L-ELFİYYE

(الدرة اللفية)

İbn Mu'tî'nin

(ö. 628/1231)

Elfiyyetü İbn Mu'tî adıyla da bilinen nahve dair eseri

(bk. ELFİYYE; İBN MU'TÎ).

ed-DÜRRETÜ'L-FÂHİRE

(الدرة الفاخرة)

Gazzâlî'nin

(ö. 505/1111)

ölüm, kabir hayatı

ve âhîret hallerine dair eseri.

Tam adı *ed-Dürretü'l-fâhire fî keşfi 'ulûmî'l-âhire* olan eser bazı kaynaklarda *Keşfü 'ulûmî'l-âhire* şeklinde de geçmektedir (Zebîdî, I, 42; Sübkî, IV, 116;

Taşköprizâde, II, 208). İslâmî kaynaklarda Gazzâlî'nin eserleri arasında gösterilen *ed-Dürretü'l-fâhire*'nin otantikliği bazı şarkiyatçılar tarafından şüpheyle karşılanmıştır (A. Palacios, IV, 385; M. Watt, s. 32). Bu araştırmacılara göre eserin bir yerinde *İhyâ'ü 'ulûmî'd-dîn*'e atıfta bulunulmuşsa da anlatım tarzı Gazzâlî'nin üslûp ve anlayışıyla bağdaşmamaktadır. Ancak *ed-Dürretü'l-fâhire*'de *İhyâ'ü 'ulûmî'd-dîn*'e birçok defa atıflar yapılmaktadır (s. 37, 47, 56, 67, 79); bazı referanslar da "*İhyâ'*" adlı kitabımız..." şeklindedir. Ayrıca Gazzâlî'nin, eserlerinde hedef aldığı okuyucu kesiminin bilgi ve kültür seviyesine göre farklı üslûp kullandığı bilinmektedir. M. Bouyges da eseri otantik kabul etmiş ve Gazzâlî'nin son dönem telifleri arasında zikretmiştir (s. 79-80).

Farklı zamanlarda yapılan baskıların da nâşirler tarafından eklendiği anlaşılan bazı fasıl başlıklarıyla ara başlıklar dikkate alınmazsa *ed-Dürretü'l-fâhire*'de, kısa bir girişten sonra "ölüm öncesi insan hayatına genel bir bakış" ile "ölüm ve sonrasında yaşanacak hayatın safhaları" şeklinde özetlenebilecek iki ana bölümlü bir plan uygulandığı görülür. İkinci bölüm de "ölüm ve kabir hayatı" ile "haşir ve sonrası" alt başlıklarına ayrılabilir. Eserde bezm-i eleste dikkat çekilmekte, ruhların dünyada bede-

ne intikal ederek ruh-beden bütünlüğü içinde varlık sahnesine çıkışlarına kadar geçirdikleri süre, Kur'an'daki tabirle (*ed-Duhân* 44/56) "el-mevtetü'l-ülâ" olarak değerlendirilmekte, ana rahmine intikal ve doğum olayı ise "el-hayâtü's-sâniye" şeklinde nitelendirilmektedir. Daha sonra sınırlı bir dünya hayatı çerçevesinde insana verilen nimet ve rızıklar hatırlatılarak ölümden önceki hayatın iyi değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Dünyaya ait nimet ve rızıklardan belirli bir süre faydalanma imkânına sahip bulunan insanın, çok çabuk dolabilecek olan bu sürenin (ecel) sonunda mutlaka "el-mevtetü's-sâniye" veya "el-mevtetü'd-dünyeviyye" ile karşılaşacağı, ölüm sancılarının kişinin mümin veya kâfir oluşuna göre ağır veya hafif geçeceği bildirilmekte, mutlu son ile acı son gerçeğine işaret edilmektedir.

Eserin daha sonraki fasıllarında kabir hayatı, Münker ve Nekir'in sorgulaması, kabir ehlinin gruplandırılması ile kabir azabı gibi konulara yer verilmiş, ardından sûra üflenmesi ve kıyametin kopması gibi hadiseler üzerinde durulmuştur. Buradan itibaren, haşirle başlayacak olan diğer âhîret ahvali ele alınmaktadır. Bu kısımda hesap gününün dehşeti, insanların peygamberlerden şefaât dilemesine karşılık peygamberlerin çaresiz kalışı, neticede Hz. Peygamber'e

Gazzâlî'nin *ed-Dürretü'l-fâhire* adlı eserinin ilk ve son sayfası (Süleymaniye Ktp., Amcazâde Hüseyin Paşa, nr. 277)

şefaât izninin verilmesi gibi konular ayrıntılı biçimde ele alınmıştır. Kâfir ve fâsıkların cehenneme atılması, sâlih müminlerin cennete yerleştirilmesi, cennetliklerin rû'yetullah* şerefine nâil olmaları, cennette verilecek diğer mükâfatlar, cennet ehlinin özelliklerine göre sınıflandırılması gibi konular ise son kısımlarda anlatılmaktadır. Eser Kur'an, İslâm ve cuma gününün âhirette sergilenen güzelliklerini, ayrıca insanların, câzibesine aldanarak uğrunda birbirleriyle çekiştikleri dünyanın asıl iğrenç yüzünün onlara gösterileceğini ifade eden bir bahisle sona ermektedir.

ed-Dürretü'l-fâhire, âhiretle ilgili olarak naslarda yer alan bilgileri aktarmak ve âhiret âlemini tanıtmak yerine kişileri takvâya yönlendirmek, ölümün ve haşrin zorluklarını hatırlatmak amacıyla telif edilmiş bir eser görünümündedir. Kitapta konuyla ilgili âyet ve hadislerle geniş olarak yer verilmesi yanında kaynağı belirtilmeyen birçok tasvir ve anlatımlar da bulunmaktadır.

ed-Dürretü'l-fâhire'nin Türkiye'de ve dünyanın çeşitli kütüphanelerinde birçok yazma nüshası mevcuttur (Brockelmann, *GAL*, I, 538; *Suppl.*, I, 746). Sadece Süleymaniye Kütüphanesi'nde on beşten fazla nüshası tesbit edilmiştir. Çeşitli baskıları yapılmış olan eserin (Serikis, II, 1412) yakın tarihlerde Cemil İbrâhim (Bağdad 1986) ve Muhammed Abdülkâdir Ahmed Atâ (Beyrut 1407/1987) tarafından gerçekleştirilen iki neşri bulunmaktadır.

Gazzâlî'nin bu eserine iki şerh yazıldığı kaydedilmektedir. Bunlardan biri, Brockelmann'ın IX. (XV.) yüzyılda kaleme alınmış olduğunu ve bir nüshasının Bankipûr'da bulunduğunu belirttiği müellifi meçhul bir şerh (*GAL Suppl.*, I, 746), diğeri ise eserin şâirlerinden Muhammed Abdülkâdir Ahmed Atâ'nın, bir nüshasının Dârü'l-kütübî'l-Misriyye'de (Tasavvuf, Halîm, nr. 172) bulunduğunu kaydettiği (*ed-Dürretü'l-fâhire*, nâşirin mukaddimesi, s. 16), İbn Allân (ö. 1057/1647) tarafından *Ğavşû'l-bihâri'z-zâhire li'd-Dürretü'l-fâhire* adıyla yapılan şerhtir.

ed-Dürretü'l-fâhire şarkiyatçıların da ilgisini çekmiş, L. Gautier önce eseri neşretmiş (Paris 1878), ardından Fransızca'ya çevirerek orijinal metninle birlikte yayımlamıştır (*Le perle precieuse (Ad-dourra al-fachira) de Ghazali*, Leipzig 1925; Amsterdam 1974). M. Brugsch'in Almanca çevirisi ise *Die Kostbar Perle über Todund Jenseits* adıyla neşredilmiştir (Hannover 1924).

BİBLİYOGRAFYA :

Gazzâlî, *ed-Dürretü'l-fâhire* (nşr. M. Abdülkâdir Ahmed Atâ), Beyrut 1407/1987, ayrıca bk. nâşirin mukaddimesi, s. 6-17; Zebîdî, *İthâfû's-sâde*, I, 42; Sübkî, *Tabakât*, IV, 116; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'âde*, II, 208; *Keşfü'z-zunûn*, I, 742; Serikis, *Mu'cem*, II, 1412; Brockelmann, *GAL*, I, 538; *Suppl.*, I, 746; A. Palacios, *La Espiritualidad de Algazel y su sentido cristiano*, Madrid 1941, IV, 385; W. Montgomery Watt, "The Authenticity of Works Attributed to al-Ghazali", *JRAS* (1952), s. 24-45; Abdurrahman Bedevî, *Mu'ellesâtü'l-Ğazzâlî*, Büveyt 1977, s. 222-224; Maurice Bouyges, *Essai de chronologie des œuvres de al-Ghazali* (nşr. Michell Allard), Beyrut 1959, s. 79-80; Kojiro Nakamura, "A Bibliography on İmam Al-Ghazâlî", *Orient*, XIII, Tokyo 1977, s. 124; Kasım Kufralı, "Gazzâlî", *İA*, IV, 758.

M. SAİD ÖZERVARLI

DÜRRETÜ'N-NÂSİHİN

(درة الناصحين)

Hopalı Osman Efendi'nin

(ö. 1241/1825)

büyük rağbet gören vaaz kitabı.

Osman Efendi'nin hayatı, öğrenim durumu ve diğer eserleri hakkında kaynaklarda bilgi yoktur. Eserin önsözünden, uzun süre İstanbul'da ikamet eden ve bir ara ağır bir şekilde hastalanan müellifin iyileştiği takdirde herkese faydalı olacak bir vaaz kitabı yazmaya niyet ettiği öğrenilmektedir. Birçok cahil hocanın İslâm'a aykırı şeyler anlattıklarını söyleyen Osman Efendi'nin 1224'te (1809) İstanbul'da kaleme aldığı *Dürretü'n-nâsihîn* (bazı kaynaklarda *Dürretü'l-vâizîn*), "meclis" adı verilen yetmiş dört konuyu ihtiva eder. Konuların işlenmesine, sayfa ortasındaki dikkörtgen bir çerçeve içinde birkaç âyet veya kısa bir süre ile girilir, bunlara ait açıklamalar Beyzâvî tefsirinden aktarıldıktan sonra tercümeleri verilir, âyet meâlleri ise *Tefsîr-i Tibyân*'dan aynen yazılır. Sayfa kenarlarında *Şerhu'l-Meşâbih*, *Şerhu'l-Meşârih*, *el-Câmî'u's-şâgîr* gibi hadis kitaplarından konu ile ilgili hadisler nakledilir; daha sonra da açıklayıcı mahiyette çeşitli bilgiler verilir, hikâye ve menkıbeler anlatılır. Tamamen Arapça olan sayfa kenarlarındaki bu bilgiler konunun genişliğine göre sonraki sayfalarda da devam eder. Meselâ yetmiş dördüncü "meclis"te ele alınan Kevser süresinde önce bu sürenin metni, sonra Arapça tefsiri ve tercümesi, ardından da meâlî verilir; eserin kenarında ise konu ile ilgili hadisler nakledilir; daha sonra yine sayfa kenarında bayram namazından,

teşrik tekbirlerinden ve kurbandan bahsedilerek bu konudaki hikâye ve menkıbeler anlatılır. Böylece biraz Arapça bilen ve bayram dolayısıyla vaaz etmek isteyen kişiye gerekli olan klasik bilgiler belli bir düzen içinde verilmiş olur.

Eseri kaleme alırken *Envârü't-tenzîl* (Kâdî Beyzâvî), *Tefsîr-i Tibyân* (Antepli Mehmed Efendi), *Mefâtîhu'l-ğayb* (Fahreddin er-Râzî), *el-Keşşâf* (Zemahşerî), *el-Câmî li-aḥkâmî'l-Kur'ân* (Kurtubî), *ed-Dürü'l-mensûr* (Süyûtî), *İrşâdü'l-'aklî's-selîm* (Ebüssuûd), *Me'âlimü't-tenzîl* (Begavî), *Tefsîru Ebi'l-Leys* (Semerkandî), *Rûhu'l-beyân* (Bursevî), *Tefsîru Şa'lebî* (Sa'lebî) vb. yirmi dört kadar tefsirden faydalandığını söyleyen Hopalı Osman Efendi *Kütüb-i Sitte*, *el-Câmî'u's-şâgîr* (Süyûtî), *et-Terğîb ve't-terhîb* (Münzirî), *Meşâbihü's-sünne* (Begavî), *Mişkâtü'l-Meşâbih* (Velîyyüddin el-Hatîbî), *et-Teysîr bi-şerhi'l-Câmî'i's-şâgîr* (Münâvî) gibi hadis kitaplarını da kullanmış ve 663 kadar hadisi şerhetmiştir. Ayrıca *et-Tarîkatü'l-Muhammediyye* (Birgîvî), *Şir'atü'l-İslâm* (İmamzâde el-Hanefî), *Bidâyetü'l-hidâye* (Gazzâlî), *Minhâcü'l-'âbidîn* (a.mlf.), *Mükâşefetü'l-kulûb* (a.mlf.), *Mişkâtü'l-envâr* (a.mlf.), *Tezkiretü'l-Kurtubî* (Kurtubî), *Dürretü'l-vâ'izîn* (Kudâî), *Ravzû'r-reyâhîn* (Yâfîî), *Tenbihü'l-ğâfilîn* (Ebû'l-Leys es-Semerkandî), *Delâ'ilü'l-hayrât* (Cezûlî), *eş-Şifâ'* (Kâdî İyâz), *et-Tatarhâniyye* (Âlim b. Alâ) vb. mev'iza, ahlâk, menâkıb ve fetva kitaplarından da faydalanmıştır. Osman Efendi bu eserlerin bazan sadece ismini, bazan yazarını, bazan da rumuzunu kaydetmiş, ancak hangi rumuzun hangi kaynağı gösterdiğini tam olarak belirtmemiştir.

Dürretü'n-nâsihîn'de bazı uydurma rivayet ve hurafelerin yer aldığı iddiası (bk. İzmirli İsmail Hakkı, s. 88) doğrudur. Ancak bu durum sadece bu eser için söz konusu olmayıp bu tür eserlerde, iyiliğe yöneltip kötülüklerden sakındırmak için zayıf veya uydurma da olsa bazı hadisler, menkıbe ve hikâyeler, hatta İsrâiliyat cinsinden rivayetler öteden beri nakledilegelmiştir.

Eser 1262-1323 (1845-1905) yılları arasında on altı defa basılmıştır (bk. Özege, III, 1129; Brockelmann, II, 745). Cumhuriyet döneminde de devletin resmî din eğitime son vermesi üzerine gayri resmî din eğitimi veren kuruluşların isteklerini karşılamak üzere pek çok tıpkıbasımının yapılmış olması, eserin yaygınlık derecesi yanında o dönemin din eğitimi